

MEZHEPLERE GÖRE HÜR İRADE VE FİYAT İLİŞKİSİ

Sefa BARDAKCI*

Özet

Kelâm ilmi konuları arasında incelenen fiyatlar meselesi X. yüzyılda yaşayan bazı kelâmcıların eserlerinde görölmektedir. Bu araştırmada Mu'tezile'den Kâdi Abdülcebbâr, Ehli Sünnet'ten Cüveynî, Bâkılânî, İcî, Taftazânî ve Şia'dan Ebu Cafer Tûsî'nin fiyat tanımlamalarına yer verilmektedir. Kâdi Abdülcebbâr ve Tûsî'nin fiyatları bazen Allah Teâlâ'ya, bazen de insana bağladığı tespit edilmektedir. Yine bu araştırmada fiyatların Allah'a veya insan etkisine bağlandığı hallere göre pahalılık ve ucuzluğun tarifleri yer almaktadır. Ayrıca pahalılık ve ucuzlukla durumunda devletin müdahale etme konusuna mezheplere göre değinilmektedir. Fiyat konusunun kelâm ilmi açasından ilâhî olan kısmı ile insanî olan kısmı ayrıştırılarak günümüzde fiyatlar konusuna kelâm ilminin verebileceği kısmi aılım ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler:

Kâdi Abdülcebbâr, para, pahalılık, ucuzluk, fiyat, Ehli Sünnet, Şiâ.

Abstract

The Relationship Between Free Will and Value According to Madhahib (Muslim Sects)

In the field of Muslim theology, the subject of economic value can be seen in several books of 10th Century theologians. In this paper, the definitions of economic value of Qadi 'Abd al-Jabbar from Mu'tazilah, Juwayni, Baqillani, İji and Taftazani from Ahl al Sunnah and Abu Jafar Tusi from Shia are discussed. It has been stated that Qadi 'Abd al-Jabbar and Tusi sometimes attribute the concept of value to Allah and at times to human beings. Further, we try to mention the definitions of value according to the intervention of Allah or the human being. Also, we indicate the intervention of the authority to determine the expensiveness or cheapness. Ultimately, by analyzing the divine and human parts of the matter of economic value in the context of Muslim theology, the partial initiative of Muslim theology on the value today is exposed.

Keywords: Qadi 'Abd al-Jabbar, expensiveness, cheapness, price, Money, Ahl al Sunnah, Shia

* Dr. sefabardakci@hotmail.com

Giriş

Fiyat konusu ilk dönem kelâm konuları arasında yer almamaktadır. Fiyatların düşmesi ve yükselmesi doğrudan imân esaslarından sayılmamıştır. Fakat bununla beraber fiyat konusu Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde Medine pazarında konu olmuştur. Ancak bu mesele IX. asrın başlarından itibaren kelâm ilminin konularından sayılarak kelâm kitaplarında yer almıştır. Bu konu Eş'arî'nin kendisi tarafından işlenmemekle beraber Eş'arîlerin “insanın fiilini Allah yaratır” hükmünden kaynaklanarak kelâm araştırmaları arasına girdiği söylenebilir. Zira “Allah fiyatları belirleyendir”¹ hadisi fiyatla ilgili fiilin ilâhî olanla ilâhî olmayan yönünü tespitite konuyu tartışmaya açmaktadır. Bu sebeple Mu'tezililerden Kâdî Abdülcebâr, konuyu kendi mezhebi açısından o dönemde incelemeye aldığı söylenebilir. Sonraki kelâmcılar bu konuya ya kısaca değinmişler veya hiç değinmemişlerdir.

XX. yüzyılda yapılan çalışmalar arasında ise Türkiye'de fiyat konusunu Şerafettin Gölcük “*Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*” adlı eserinde ‘*İktisadî Hayat ve Bâkılânî*’ başlığında incelemiştir.² Daha sonra aynı müellif, “*Din ve Toplum*” isimli eserinde ‘*Kelâm Açısından Fiyat Artış ve Düşüşleri*’ başlığı altında Mu'tezile ve Ehli Sünnetin görüşlerini nakiller yaparak incelemiştir.³ Muhit Mert, ‘*Kelâm İlminde Fiyat Konusundaki Tartışmalar: Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebâr Örneği*’ adlı makalesinde Mu'tezile ve Ehli Sünnet'in görüşlerini Kâdî Abdülcebâr ve Bâkılânî'nin görüşleriyle açıklamıştır.⁴ Bu arada iktisat ilminde fiyat konusuna da bu makalede değinilmiştir. Fiyat konusu modern dünyada küresel

¹ Tirmizî, Büyü: 73; İbn Mâce, Ticârât: 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 85.

² Bkz. Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, ss. 245-250.

³ Bkz. Gölcük, *Din ve Toplum*, ss. 235-245.

⁴ Bkz. Mert, ‘*Kelâm İlminde Fiyat Konusundaki Tartışmalar: Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebâr Örneği*’, *EKEV Akademi Dergisi*, ss. 161-171.

ekonomi bağlamında incelenmeye değer niteliktedir. Fiyatların oluşması meselesi kelâm ilminin doğrudan konusu değildir. Bu konu, kelâm ilminin gelişme süreci içerisinde Ehli Sünnet, Mu'tezile ve Şii kelâmcılar tarafından sonraları kaleme alınmıştır. Bu sebeple “Mezheplere Göre Hür İrade ve Fiyat İlişkisi” isimli bu makalede Bâkılânî, Kâdî Abdülcebbâr'ın görüşleri ve Şii kelâmcı Ebû Cafer Muhammed b. Hasen Tûsî'nin (460/1067) *İktisâd el-Hâdî ilâ Tarîki'r-Raşâd* isimli eserindeki konuyla ilgili görüşleri incelenmiştir. O dönemle alakalı çalışmalardan yararlanılmış; Mu'tezile, Ehli Sünnet ve Şii kelâmcılar tarafından fiyatların belirlenmesinde insanın ve Allah Teâlâ'nın etkisi veya sadece Allah'ın etkisi dâhilinde olmasına dair görüşlerle fiyat tanımları ortaya konulmuştur. Ehli Sünnet- Mu'tezile, Ehli Sünnet-Şia ve Şia-Mu'tezile arasındaki farklılıklar ortaya konulmuştur.

Konunun IX. yüzyılın konusu olması hasebiyle bakirliği ve kelâmcıların hepsinin görüş beyan etmediğinden hareketle bu araştırmada yeni yaklaşım tarzlarına zemin hazırlanmıştır. Günümüz dünyasında dünyada aşırı fiyat artışları ve düşüşleri vardır. Ayrıca toplumsal krizler ve açlık konusunu, inanç bağlamında aşmanın gereği olarak bu konu önem taşımaktadır.

Konunun anlaşılmasında öncelikle ucuzluk, pahalılık ve fiyat kavramlarını sözlük ve kavramsal açıdan bilmekte yarar vardır. Kelâmcılar tarafından Arapça'da ucuzluk anlamında (رخص) ruhs kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime sözlükte pahalılık anlamındaki (غلي) galânın zıddıdır. Kelimenin sülâsi kökünde anlamı, fiyatın düşmesi, if'al babındaki anlamı ise fiyatın artması diye müteaddi olur.⁵ İstılâh anlamı itibariyle ucuzluk, aynı yer ve vakitte malın âdete bağlı olan fiyat değerinin düşmesidir.⁶

⁵ Cevherî, *Sihâh*, III, 1041; Zebidî, *Tâcû'l-Arûs*, XII, 29.

⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XI, 56.

Pahalılık kelimesi sözlükte (غلي) galâ olarak geçmektedir. Bu kelime, sınırı aştı ve fiyat yükseldi anlamında kullanılmaktadır.⁷ İf'al babında fiyatları yükseltmek anlamında müteaaddi olur.⁸ İstilah anlamında pahalılık tanımı ise, aynı zaman ve yerde malın âdete bağlı olan fiyat değerinin üzerinde satılması demektir.⁹

Araştırma konusu olan “fiyatların oluşması” terkinde geçen fiyat kelimesi ise Arapça sözlükte (يسغر) si'r kelimesine tekâbü'l etmekdedir. Bu kelimenin anlamı, “üzerine para gereken şey” demektir.¹⁰ Onun çoğulu es'âr olarak gelir. İf'al ve tef'il bablarında kullanıldığında “üzerinde anlaşma sağlanan” anlamında kullanılır. Hz. Peygamber “Muhakkak ki Allah fiyatları belirleyendir”¹¹ dediğinden fiyat belirlemenin câiz olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü bu hadise göre sadece Allah pahalandıran ve ucuzlatandır. O'nun belirlediği şeyin üzerine de itiraz olmaz, denilmektedir.¹²

Fiyat, karşılıklı rızâya dayanan eşyânın satıldığı bedelin ölçüsüdür, takdiridir, karşılığıdır. Müşteri bir malı satın almak istediğinde satıcıya “Bu malın değeri nedir?” sorusunu sorarak müşteri, satıcının sattığı malın bedelini kasteder.¹³ Mal sahibinin müşteriye söylediği bu bedel malın fiyatı bilinmektedir.

Kadî Abdülcebâr, bir üst paragraftaki fiyat tanımına görüşlerini dayandırmak suretiyle kelâm açısından bu konuyu geliştirmektedir. Müellife göre kıyemi mütlefât denilen telef olmuş malların kıymetleri hakkında fiyat geçerli değildir veya genel

⁷ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, VIII, 446; Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, XII, 29.

⁸ Cevherî, *Sihâh*, VI, 2448; Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, XII, 29.

⁹ Kadî Abdülcebâr, *Muğni*, XI, 56; Taftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsid*, IV, 320.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, XII, 29.

¹¹ Tirmizî, Büyü: 73; İbn Mâce, Ticârât: 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 85.

¹² Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, XII, 29.

¹³ Kadî Abdülcebâr, *Muğni*, XI, 55.

anlamdaki fiyat kavramı onlar hakkında az kullanılır. Çünkü onlarda rızânın ötesinde mislini ödeme zorunluluğu vardır. Ancak kıymetleri çeşitli olan malların, başka bölge veya ülkelerde fiyatları çeşitlidir. Gıda ve çeşitli ticaret malları için de aynı hüküm geçerlidir. Bundan maksat, gerçek bedelden öte bir anlayışla rızâya dayanan bedel takdir edilerek alış veriş yapılmasıdır. Para yerine geçen dirhemlere de mal denilmez. Kimse de dirhem için malın aynısını satın aldığı için mevzusunu etmez. Dirhem sadece malın fiyatı karşılığında verilen araçtır, paradır. Malın fiyatı tam belirlenir diye bir zorunluluk yoktur. Bu kurala bağlı olarak malın fiyatı tam belirlenemese bile özellikle fazla veya az da olsa dirhemlerle bir fiyat belirlenir. Hâliyle fiyattan kastedilen malın gerçek değerinden başkasıdır. Bu fiyat tanımından hareketle para değerleri, yüksek ve aşağı olur. Bunun nedeni ise, bazen Allah katından olur; bazen insanlardan olur.¹⁴ Bu açıklamalarıyla Kâdî Abdülcebbar, karşılıklı rızânın dışında kalan alış verişleri pahalılık ve ucuzluğun kıstası olarak saymamaktadır. Bu açıklama fiyatların yükselmesi ve düşmesi kıstasını belirlemek için genellikle âlimlerin ortak oldukları konudur.

Fiyatlar konusunda kelâm ekollerinin oluşmasından evvel hadislerin Müslümanların düşünce dünyasında hâkim olduğu bir gerçektir. İtikâdî esaslarda delillerin kuvvetli olması esastır. Bu sebeple kelâmcılar rivâyetlere yer vermemişlerdir. Buna rağmen kelâmcıların da bu hadislerden hareketle kendi mezheplerinin prensipleri çerçevesinde izah ettiklerine şahit olunmaktadır.¹⁵

¹⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI, 56.

¹⁵ Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Bir adam gelerek: Ey Allah'ın Resulü, bizler için eşyalara fiyat tespit ediver diye müracaatta bulundu. Hz. Peygamber (a.s.): Hayır fiyat koymayayım (rızkı bolluk vermesi için) Allah'a dua edeyim cevabını verdi. Arkadan bir başkası gelerek: (Ortalık pahalandı, eşyaların) fiyatını bize siz tespit ediverin diye talepte bulununca, bu sefer: Hayır rızkı bolluşturıp, darlaştıran Allah'tır. Ben hiçbir kimseye

A. Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbâr'a Göre Fiyatların Oluşması

1. Ucuzluk, Pahalılık ve Fiyatların Oluşması,

Giriş bölümünde tanımlandığı gibi, aynı zaman ve mekânda aynı iki maldan birinin fiyatının diğerinden düşük olması ucuzluktur. Buna karşılık aynı şartlarda malın birinin fiyatının diğerinden yüksek olması pahalılık olarak tanımlanmıştır.¹⁶ Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbâr'ın tanımı diğer kelâmcıların tanımlarıyla benzerlik taşımaktadır. Kâdî Abdülcebbâr, bu tanımdan sonra fiyatlardaki pahalılık ve ucuzluğun birey, devlet veya Allah tarafından mı olduğuna cevap aramaktadır.¹⁷

Müellife göre, eğer bir mal ucuzlamışsa Allah onu çoğaltmıştır. Bu nedenle fiyatta ucuzlama vardır. Ucuzlama nedeni Allah'tır. O hâlde ucuzluk insanın arzu ettiği hoş nimetlerden biridir. Bundan dolayı insanın Allah'a teşekkür etmesi gerekir.¹⁸

Kâdî Abdülcebbâr'a göre ucuzlama, Allah'ın insanın mala ihtiyacını azaltması suretiyle gerçekleşmişse ucuzluğu, Allah'a izafe etmek gerekir. Çünkü o malın ucuzlama sebebi Allah'tır. Allah'ın ucuzlattığı ürünün ucuzlama sebebinin Allah'tan başkasına bağlamak uygun düşmemektedir.¹⁹

zulmetmemiş olarak Allah'a kavuşmak istiyorum cevabını verdi. Ebu Dâvud, Büyü: 51, (3450); Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: Halk Hz. Peygamber'e müracaatla: Ey Allah'ın Resülü, fiyatlar yükseldi, bizim için fiyatları siz tespit edin dediler. Resûlullah (a.s.) onlara şu cevabı verdi: Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı veren, artırıp eksiltene de O'dur. Ben ise, hiç kimse benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde bulunmaz olduğu halde Allah'a kavuşmamı diliyorum. Ebu Dâvud, Büyü: 51, (3451); Tirmizî, Büyü: 73, (1314). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

¹⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 788.

¹⁷ Bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 788.

¹⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 56.

¹⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 56.

Ucuzluk, Allah'ın A malına muhtaç olanların sayısını artırıp pahalı olan B malına talep azaltması yoluyla gerçekleşebilir. Bu durumda ucuzluğun yaratıcısı Allah'tır. Normal fiyat geçerliyken insan veya diğer varlıkları Allah, vebâ gibi bir takım felâketlerle helâk eder. Nüfusta azalma olur. Bu durumda mala veya ürüne talep azalır. Buna sebep Allah'tır. Söz konusu ucuzluğu Allah'a izâfe etmek gerekir. Çünkü Allah, fiyatın düşüş sebebinin failidir.²⁰

Bu açıklamalardan çıkan sonuç, ucuzlayan malın Allah'tan mı, yoksa insandan mı meydana geldiğini aklen tespit ettikten sonra işin meydana gelişi, Allah katındansa şekilleriyle birlikte izah edildiği gibi bu ucuzluğu ve ortaya çıkan fiyatı Allah'a bağlamak gerekir. Bazı olaylardan dolayı olağan durum gereği hayvanlar telef olmaktadır. Olağan durum ardından insan hayvanları satmak durumunda kalıyor. Fiyatlar buna bağlı olarak ucuzluyor. Bu durumda da ucuzluk, Allah katından gelmişse aynı hüküm geçerlidir. İnsanların yiyecek içecek gibi temel gıdaları söz konusu olduğu zaman da benzeri hüküm söz konusudur.

Pahalılığa gelince tanımını yukarıda açıklandığı gibi herhangi bir mala ihtiyaç hâsıl olduğunda mevcudu azaldığı zaman pahalılık oluşur. Çünkü ona talep artmaktadır. Bu durumda pahalılık Allah'a izâfe edilir.²¹ Eğer mal bol olsa veya o mala ihtiyaç ve talep kuvvetlense insanları o malı elde edememe korkusu sarmaktadır. Yine bu durumda pahalılık oluşur. Zikredilen bu durumlar dışında daha başka sebeplerle oluşan pahalılık olabilmektedir. Bu durumlarda pahalılık hep Allah'a bağlanır.

Müellifin açıklamalarına göre ucuzluk sebebi, yasal bir yolla yönetici veya bazı iyiliği emredip kötülükten nehiy edenin fiili olması hâlinde Allah'a ve onlara bağlamaya engel değildir. Ölçülü

²⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI, 56.

²¹ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 788.

olarak yöneticinin bazı malların fiyatlarını maslahat icabı ayarlaması câizdir.²² Böylece yönetici bir kötülük meydana gelmemesini istemiştir. Fiyatların ucuzlamasında satıcı ve müşteri arasında rızâlaşma cihetine gidilir. Yönetici fiyatlarda zulüm hâsıl olduğunda veya bu zulüm fakirler ve başkalarının zararına umumileşecek olursa zorlama yoluna da başvurabilir. Bu durumlarda uygun olan fiyatlara ulaşılması için yöneticinin müdâhale hakkı doğar. Kâdî Abdülcebâr bu konuda ıslah yolu gerektiğini belirtmektedir.²³

Kâdî Abdülcebâr, fıkıhçıların birçoğunun, fiyatlarla ilgili zikredilen uygun şeyler ne zaman meydana geldiyse, doğal yolla arz hâlinde, cebir yoluna başvurarak fiyatlara müdahaleyi uygun görmediğini dile getirmektedir.²⁴ Durum belirttiğimiz gibi müellifin görüşüne göre müdahaleyi gerektirirse, fiyatlara müdahale etmeyi inkâra gerek yoktur. Fiyatlara müdahale gerektiğini uygunsuz bulmak yanlıştır.²⁵ Çünkü durum bu noktaya geldiğinde fiyatların topluma zararını defetme ile dinin iyiliği emir ve dinde nasihat babına giren diğer konular arasında bir fark yoktur. Zarar veren mal sahiplerine bayındırlık işinde imkânları olmakla beraber yöneticinin ihmali hâlinde toplumun bütününe şamil zarara dönüşmesi korkusu olduğunda fiyatlara müdahale etmesi mecburi olmaktadır. Kâdî Abdülcebâr, fiyatların zulüm hâlini aldığına gerekli müdahale yapmağa hangi sebebin engel teşkil ettiğini ve yöneticinin onları toplumda bir çatlak olmaması için cihâda çağırmaya ve korumaya mecbur etme hakkı olduktan sonra, aynı şekilde fiyatlarla zulüm yapıldığında müdahaleden neyin alıkoyacağını, sormaktadır. Kâdî Abdülcebâr

²² Bkz. Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 788.

²³ Kâdî Abdülcebâr, *Muğni*, XI, 56.

²⁴ Kâdî Abdülcebâr fıkıhçıların isimlerini zikretmemektedir. Fakat, Örneğin Bâcî fiyatlarda narh koymanın mümkün olduğunu söyleyenlerdendir. Bâcî, *Müntekâ*, V, 18.

²⁵ İyiliği emir kötülükten nehiy Mu'tezile'nin inanç şartlarındandır.

bu sorulara cevap olarak, fiyatların yüksek olmasıyla bazı zâlimler, ihtiyaç sahiplerini muhtaç oldukları şey yoluyla sıkıntıya sürüklemektedirler. Tekelciler pazarlarda malı azaltırlar. Bazı fırsatları değerlendirerek fiyatlara müdahale yoluyla halka pahalılık yüklerler. Ellerindeki onlara satmaktan kaçınırlar. İşte ucuzluk sebeplerinden başka pahalılık amacıyla bunu yaparlarsa; pahalılığı kabûl etme imkânı yoktur. Bu pahalılığı o zâlime bağlamak gerekir. Bu yola rızâ ve teslim olmak gerekmez. Aksine fiyatları yükseltenlerin yaptığı bu hâli inkâr etmek gerekir. Bir yolu bulunup fâilini bu pahalılıktan engellemek gerekir. Fiyatları bu şekilde yükseltenlerin sorumluluğunu onlara değil de Allah'a bağlamak uygun düşmez.²⁶ Çünkü bu rızâyı terk etmek ve engellemektir. Zulme sebep olanı engellemek yerine onun zulmüne geçit vermekle olsun ve pahalandıranı kızmakla beraber olsun, pahalılığı Allah'a bağlamak câiz olmaz. Bu konuda her ne kadar pahalandıran engellense, yapana ceza ve başka şeyler terettüp etse de uygun olmayan kötülükleri Allah'a bağlamayı uygun görme anlamına gelmektedir.

Fiyatların sebebi, Allah olursa elbette buna rızâ göstermek ve teslim olmak gerekir. Kâdî Abdülcebbar, bazı mallarda insanların fiyat belirlemesi, kendilerinin menfaati icâbı engellenmez, aksine gereklidir görüşündedir.²⁷ Kâdî Abdülcebbar'ın, bu görüşüyle şartlarını çiğnemedikçe serbest fiyata izin verdiği anlaşılmaktadır. Ne zamanki bu, büyük bir zarara sebebiyet vermeyecekse güzel olur. Çünkü mülk sahibi mülkünde serbest tasarruf sahibidir. Mülkünü belli bir miktarla satma hakkına sahiptir. Aynı zamanda umûmî zarar olmadıkça satmama hakkı da vardır. Bu fiyatı bu durumda mülk sahibinin insana bağlamasında veya Allah'a bağlamasında bir engel yoktur. Çünkü Allah, onlara bu durumu mubah kılmıştır. Fiyat belirleme Allah ve insanda

²⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI, 57.

²⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI, 58.

birleşmiştir. Pahalı veya ucuz fiyatta ittifâk olursa aşırı zarar gibi benzeri bir şey olmazsa hüküm aynıdır. Hz. Peygamber'in, kapçığından ilk çıkan buğdayı satmak isteyenleri yolda karşılamayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Demişti ki: “Allah'ın bazılarını bazularıyla rızıklandırdığı insanları kendi hâllerine bırakın.”²⁸ Kâdî Abdülcebbâr ammenin menfaati açısından bu rivayetin gereğiyle hükmetmiştir. Her ne kadar o mal insanın kendi mülkü olsa da fiyatın umumi zarara sebep olduğunu gözeterek kötülük olduğunu kabul etmiştir.

Kâdî Abdülcebbâr, konunun uzaması sebebiyle ucuzluk ve pahalılık hakkında genel izahta bulunmakla yetinmektedir.²⁹ O, furû konuların kendisinin açıkladığı tarzda icra olunmasına taraftardır. Fıkıh ilminin konusu olan muamelelerden fiyatlara müdahalede müellif, ne yapılacağı konusunu da kendi mezhebi açısından açıkladığı bu tespitlerden anlaşılmaktadır.

2. Kaza ve Kader Açısından Kâdî Abdülcebbâr'ın Fiyatları İzahı

Modern iktisat teorilerine göz atıldığında, fiyatların yükselme ve düşme hâllerinin çok farklı olduğu görülmektedir. Tabiidir ki o teoriler kapitalist yaklaşımlardır. İslâm iktisâdî sistemi de kendi prensipleri ile bir bütün oluşturur. Kâdî Abdülcebbâr, fiyatlardaki bu değişimleri bazen insanlara, bazen Allah'a bağlamaktadır. Fiyatların hukûkî sorumlusunu tespit için fiyatı, etki edene (tamlayan) izâfe etmek gerekir.³⁰

Klasik bir örnekle ifâde edilecek olursa kar fiyatının kış mevsimindeki geçerli fiyatının düşük olması yaz mevsimi fiyatına göre kıyaslanmaz. Soğuk bölgelerdeki karın ucuzluğu sıcak bölgelerdeki fiyattan düşük ise bu kıyaslamaya göre kar ucuz

²⁸ Buhârî, Büyü: 68; Buhârî, İcâret: 14; Müslim, Büyü: 11; Ebu Dâvûd, Büyü: 46; Nesaî, Büyü: 14.

²⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 58.

³⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 56.

sayılmaz. Elbette böyle hâllerde zaman ve mekânın hatta ürün arzının itibara alınması gereklidir.³¹ Burada anlatılan konuda fiyat ve paranın başka şeyler olduğunu bilmek lazımdır. Kâdî Abdülcebbar, bu ayrımıyla günümüz iktisadının asıllarından olan bir ayırmadan söz etmektedir. Fiyat, insanlar arasında alış verişin sonucudur. Müdâhale olmadığında Allah'ın takdir ve kazasıyla gerçekleşmektedir. İnsanlar her zaman ürünün gerçek değerinde alış veriş yapamayabilirler. Para olarak adlandırılan semen satılan malın karşılığındaki gerçek değerdir. Fiyat, yüksek veya düşüklükle tavsif olunur. Buna bağlı olarak mal, pahalı veya ucuz değerlendirmesine tâbidir.

Ucuzluk, bir malın aynı zamanda aynı bölgede geçerli fiyat satışından daha az fiyatla satılmasıdır. Pahalılığa gelince, onun aksidir. Yani bir malın geçerli fiyat satışından aynı zaman diliminde aynı bölgede yüksek fiyattan satılmasıdır. Bölge ve zamanın farkının fiyatlara tesiri insanlara gizli olmayan bir durumdur.

Pahalılık ve ucuzluk nedenine bağlı fiyat değişimlerinin varlığı da herkesçe bilinmektedir. Nice pahalılık ve ucuzluk Allah katındandır. Niceleri de devlet tarafındandır. Allah Teâlâ tarafından gelen ucuzluk ve pahalılığın durumu malın azalıp insanların o mala ihtiyacının artması veya malın çoğalıp insanların o mala ihtiyacının azalmasıdır. Devlet eliyle pahalılık veya ucuzluk, devletin halkına belli bir fiyat takdir etmesidir. Sonuçta halk malı takdir edilen fiyattan satmak zorundadır. İşte bu durumdaki fiyatların yükselmesi veya düşmesi devlete bağlanır.

³¹ Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI, 56.

Kadî Abdülcebbâr, fiyatların yüksek veya düşük olmasının kaza ve kader ile ilişkisini rızkın³² ve ecelin³³ Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderiyle meydana gelmesiyle aynı tutmaktadır. Müellif, Mu'tezile mezhebine Kaderiyye denildiğini hatırlatmaktadır.³⁴ İnsanın kendi fiilini yaratmasını savunmaları Mu'tezile'ye Kaderiyye isminin verilmesinde en büyük etken olduğunu söyleyen Kâdî Abdülcebbâr, Mu'tezile temel anlayışına bağlı olarak insan kendi rızkını ve ecelini de yaratmıştır hükmü verilmiş olmalı diyor. Ama ona göre Mu'tezile, rızk ve ecel konusunda insanın kendi ecel ve rızkını yarattığını söylememiş, aksine Allah'ın yarattığını kabul etmiştir. Fiyatların oluşmasında da aynı münâkaşalar söz konusudur. Kâdî Abdülcebbâr'a göre Mu'tezile, bu konuda da Allah'ın yarattığını kabul etmektedir. Fakat Kâdî Abdülcebbâr, fiyatların oluşmasına dâir farklı yönleri açıklamıştır. Açıkladığı farklılıklardan Allah'ın kader ve kazasına tekâbül edenlerin Allah'ın kazâ ve kaderiyle ilgili olduğunu kabul etmiştir. Allah'ın kazâ ve kaderine tekâbül etmeyip insan etkisiyle oluşan fiyatları ise insana izâfe ederek ayırtmıştır. Dolayısıyla Allah'ın kazâ ve kaderiyle fiyat oluşmasını Allah'ın yaratması olarak kabul etmiştir. Müellife göre bu konuda Mutezile, Allah'ın yarattığını reddedip insanın yaratması diye iddiada bulunmamıştır.³⁵

Pahalılık ve ucuzluğun ne olduğu bu şekilde bilindikten sonra "*Fiyatlar Allah Teâlâ'nın kazası ve kaderi mi?*" sorusunun cevabı daha kolaylaşmaktadır. Kâdî Abdülcebbâr: bu soruya cevapta, "*evet, fiyatlar Allah'ın kazası ve kaderi*", der. Müellif, insanın fiillerinin yaratıcısı olduğunu kabul etmektedir; ama kendileri

³² Kadî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 784; Kadî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 27.

³³ Kadî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 784; Kadî Abdülcebbâr, *Muğni*, XI, 26.

³⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 789.

³⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 789.

tarafından fiyat konusunda diğer meseleler kayda alınarak insanın fiyatların yaratıcısı olduğuyla ilgili delil getirilmemiştir.³⁶

Kâdî Abdülcebâr, kendilerine ‘*Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir*’³⁷ hükmünün altında olduklarının söylenildiğini, oysa o, kendilerinin böyle bir hükmü kabul etmediklerini dile getirmektedir. Ona göre, ‘*Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir*’ hükmü kötü bir sıfattır. O, bu sıfatın sahibi bulunan mezhepler için ancak bu hükmün geçerli olabileceğini ifade etmektedir.³⁸

B. Ehli Sünnet’te Fiyatların Oluşması

Ehli Sünnet ekolü içinde X. yüzyılda Matürîdî kelâm bilginlerinin eserlerinde fiyatlar konusu yer almamaktadır. Matürîdîler, daha çok Eş’arîlerin fiyat konusundaki açıklamalarını Ehli Sünnet görüşü olarak kabul etmişlerdir. Yani onların bu konuda Eş’arî kelâmcıların görüşüne tâbi oldukları söylenebilir.³⁹

Eş’arîler, fiyatların oluşması konusunda, Hz. Muâz’ın “Hz. Peygamber’den “*İhtikâr yapan kişi ne kötüdür. Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırsa sevinir*”⁴⁰ rivâyetini temel almışlardır. Bu hadîste ifâde edildiği gibi fiyatları belirleyen Allah’tır. Eş’arîlerin görüşleri, bu hadîs etrafında detaylandırılmıştır.

Eş’arîlerden İcî, fiyat konusu belli paraya göre alış veriş mevzusu olduğunu, bu sebeple de fiyatları insanın fiili kabul eden

³⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, s. 788; Kâdî Abdülcebâr, *Muğni*, XI, 55.

³⁷ İbn Mâce, Mukaddime: 10.

³⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, s. 789.

³⁹ Mert, “Kelâm İlminde Fiyat Konusundaki Tartışmalar Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebâr Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi*, s. 162.

⁴⁰ Beyhakî, *Şüabü’l-İmân*, XIII, 512.

mezheplerin varlığından bahseder. İcî, bu görüşü kendilerinin kabul etmediğini ifâde etmektedir. İcî, Allah'ın fiilinden mütevellit fiyatların oluştuğunu kabul eder. Bu görüşe göre, malların azalmasına karşılık isteğin artması sebebiyle fiyatlar artmaktadır. Fiyatlardaki bu artış ise Allah'ın fiiline bağlıdır.⁴¹

Fiyat bir şeyin satıldığı değerdir. Bu değer bazen yüksek, bazen düşük olur. Taftâzânî'ye göre, her ne kadar bazen insanların kendi etkileriyle böyle değerler olsa da Kâdî Abdülcebbar'ın aksine fiyatların tek belirleyicisi Allah'tır. Yiyecek olsun veya başka ürünler olsun, noksan olduğunda pahalılık ve ucuzlukla nitelenirler. Bu nitelermeler aynı zaman ve ortamda malın miktarı fazla veya noksan olması itibariyledir. İnsanın malı azaltma ve talebi arttırmada ihtiyarı yoktur. İnsanın ihtiyarında olan konularsa yollardan korkma, ticaretten men etme ve ihtikâr gibi konulardır. İnsanın ihtiyarında olan ve olmayan hâllerde yine aksi yönde pahalılık ve ucuzluk olmaktadır. Bu sebeple fiyatın mercii Allah'tır. Mu'tezile'nin aksine tek fiyatlandırıcı Allah'tır. Taftâzânî, fiyat meselesinin insana bağlı olduğunu Mu'tezililerin tevellüt yoluyla açıkladıklarını söylemektedir. Buna göre fiyat, para takdiriyle muavaza (mübadele) gibi doğrudan insanın fiili olmaktadır.⁴² Taftâzânî bir Eş'arî kelâmcı olarak bu görüşleriyle insanların kendi kesblerinden kaynaklanan fiyatların pahalılaşması ve ucuzlaşmasına etkilerini kabul etmektedir; ama o, fiyatların oluşmasındaki irâdenin merkezinin Allah olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda Taftâzânî, temelde fiyat koyucuyu insana değil, Allah'a bağlamaktadır.

Cüveynî'ye gelince o da, Taftâzânî gibi yiyecek maddeleri çoğalır ve yaygınlaşırsa değişmeyen zatî değeri olmakla beraber parasal kıymet ve değerinin azalması adetu'llahtandır,

⁴¹ İcî, Adüduddîn, *Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm*, s. 320.

⁴² Taftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, IV, 320.

demektedir. Yiyecekleri azaltan ve çoğaltan Allah'tır, O'ndan başkası yoktur, demektedir.⁴³

Müellife göre, yiyeceklerin azalması hâlinde fiyatların yükselmesi Allah'ın icrâ ettiği âdetlerdendir. Allah Teâlâ'nın bu âdeti bozması da mümkündür.

Cüveynî de, Mu'tezile'nin fiyatların belirlenmesini insanlara hasrettiği bilgisine sahiptir. Cüveynî, "Onlar bu sözleriyle ne demek istiyor, maksatları nedir? Yiyeceklerin çoğaltılması insanların fiili midir demek istiyorlar?" diye kendi içinde sorular sormaktadır. Cüveynî'ye göre bu sorulara; Mu'tezililer, fiyatları belirleyen insandır anlamında "*Evet, bu böyledir.*" derlerse bu batıl olur. Çünkü Cüveynî, yiyeceklerin cisim olduğunu; cisimlere ise, hâdis varlıkların kudretlerinin yetmediğini, savunmaktadır.⁴⁴ Bu konuda Cüveynî'nin, Kâdî Abdülcebbar'ı muhatap alarak Mu'tezilileri kastetmesi muhtemeldir.

Cüveynî, Mu'tezile kelâmcılarının yiyecekler çoğalması sebebiyle fiyatları azalıyor, buna bağlı olarak da Allah Teâlâ'nın icrâ ettiği âdet değişiyor (harikulâdelik var) demek istiyorlarsa bunun da batıl savunma olacağını söylemektedir. Çünkü Cüveynî'nin görüşüne göre Allah'ın koyduğu âdet, ancak bir peygamber veya velî tarafından değişir. Normal insanlar tarafından harikulâdelik söz konusu olamaz.⁴⁵

Cüveynî, "*Mu'tezile fiyat takdiri insanlar tarafından demektir istiyorsa da bizim usulümüze göre bu Allah'ın yaratmasıyla.*" demektedir. Çünkü ona göre konuşanın konuşması diğer insanın fiillerinde olduğu gibi Allah'ın yaratmasıyla. Fiyat da insanın konuşmasıyla alakalıdır.⁴⁶

⁴³ Cüveynî, *Şerhu'l-İrşâd li'l-Cüveynî*, Ebu Bekir b. Meymun, s. 604.

⁴⁴ Cüveynî, *Şerhu'l-İrşâd li'l-Cüveynî*, Ebu Bekir b. Meymun, s. 604.

⁴⁵ Cüveynî, *Şerhu'l-İrşâd li'l-Cüveynî*, Ebu Bekir b. Meymun, s. 604.

⁴⁶ Cüveynî, *Şerhu'l-İrşâd li'l-Cüveynî*, Ebu Bekir b. Meymun, s. 603.

Cüveynî, Mu'tezile'nin görüşünün yanlış olduğunu ispat ettiğini söylemektedir. Kendi mezhebinin görüşünün de aynı olduğunu ve fiyat oluşumu ile ilgili Allah'ın tek merci olduğunun da anlaşıldığını dile getirmiştir⁴⁷

Eş'arî'nin kendi görüşü olmamakla beraber kendinden sonra gelen İcî, Taftazânî ve Cüveynî fiyatlar konusunu Mu'tezile'nin görüşlerine katılmamışlardır. Onlar, bu konuyu insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır noktasından açıklamaya çalışmışlardır. Taftazânî insanın rolünün varlığını kabul etmekle temel esaslarından ayrılmamayı tercih etmiştir. Buna karşılık Kâdî Abdülcebbâr'ın ise edinilen sonuçtan hareketle hadislerin bu konudaki derinliğe ontolojik yaklaşımından dolayı kendi görüşlerinden Eş'arî görüşüne yaklaştığı gözlemlenmektedir.

C. Şia'da Fiyatların Oluşması

Şia'nın İmâmiyye kolundan olan Ebû Cafer Tûsî, X. yüzyıl kelâmcılarından. Tûsî, genel tanımında olduğu gibi fiyatı, satılan eşyanın bedelinin takdirinden ibaret diye tanımlamaktadır.

Tûsî, fiyat için '*malın tam bedeli*' isimlendirilmesini kabul etmemektedir. Çünkü o fiyattır. Yükselir veya düşer. Fiyat bir tür narh demektir. Dirhem ve dinârları olan kimse hakkında fiyatları var denilmez. Satılan mallar için paralardan bahsedilir. Satılan malın takdir edilerek bu mal şu kadar para eder, denilir. Telef olan malların kıymetleri hakkında cârî fiyat kullanılması gerekmez. Çünkü '*satılan şeylerde*' diye tanımda özen gösterildi. İnsanların fiyat tespitinde rızâya bağlı mallarda anlaşmış olmaları şartı vardır. Denildiği gibi bey' diye ticaret zikri bunu

⁴⁷ Cüveynî, *Şerhu'l-İrşâd li'l-Cüveynî*, Ebu Bekir b. Meymun, s. 603.

kastetmektedir. Çünkü fiyat rızâya bağlı ürünlerde yüksek ve düşük olur.⁴⁸

Tûsî'nin tanımladığı ucuzluk, belirli zaman ve mekânda fiyatın âdet olan geçerli fiyattan düşük olması demektir. Çünkü soğuk dağlardaki karın fiyatı düşük olduğunda ucuzluk diye adlandırılmaz. Aynı şekilde kış mevsimindeki kar satışlarındaki fiyatlar da ucuzluk sayılmaz (normal kendi fiyatı kabul edilir). Vakit ve zaman itibarı bu şekildedir.

Müellifin tanımladığı pahalılık, aynı vakit ve zaman içinde ucuzluk hakkında belirli süre için satılan malın âdet olan fiyattan yüksek fiyata olmasıdır.

Müellif, ucuzluk ve pahalılığı, kim neden olmuşsa ona izâfe eder. Ucuzluk ve pahalılık sebebi Allah ise O'na izâfe edilir. İnsanlar ise onlara izâfe edilir. Tûsî, fiyatları belirleyen nedenlerle ilgili açıklamalarda: Ucuzluk sebebi Allah'a izâfe edildiğinde hububat çoğalır, insanlar azalır ve yiyeceğe insanların istekleri noksanlaşmış olduğundan fiyatlarda ucuzlama olur. Bu ucuzlama sebebi Allah'a bağlanır. Pahalılık hâlinde hububat azalır, insanlar çoğalır ve yiyecek maddelerinden hububata insanların istekleri artar, fiyatlar da pahalıdır. Bu pahalılık sebebi yine Allah'tır.⁴⁹

Tûsî'nin ucuzluk sebebinin insanlar olması hakkındaki görüşüne gelince, alış verişle birlikte fiyatları aşağıya çekmektir. İnsanların fiyatı aşağı taşınmasıdır veya fiyatından aşağıya satışı için insanlara zor kullanılmasıdır.

Bunun aksi ihtikâr yoluyla, yüksek fiyatın indirilmesine engel olunması ve insanlara yüksek paralarla fiyatlandırılması

⁴⁸ Tûsî, *el-İktisâd el-Hâdî ilâ Tarîki'r-Raşâd*, s. 106.

⁴⁹ Tûsî, *el-İktisâd el-Hâdî ilâ Tarîki'r-Raşâd*, ss. 106-107.

sebebiyle pahalılık oluşur. Bu her iki durumda da pahalılık ve ucuzluk sebebi insanlara izâfe edilir.⁵⁰

Tûsî, bu görüşleriyle akılcılığıyla maruf olan Kâdî Abdülcebbâr ile benzeri görüşleri savunmaktadır. Ona göre fiyatların oluşumu, kimi zaman Allah tarafından; kimi zaman da insan tarafından belirlenir.

D. Fiyatların Kelâmî Olan ve Olmayan Yönlerin İzahı

Fiyatların ucuzlaması ve pahalılaşması Allah Teâlâ tarafından belirleniyorsa çarşı pazardaki ucuzlama ve pahalılaşmanın etkileşiminde insan etkisi iddia edildiğinde izahı nasıl yapılmalıdır? Bu tür müdâhalelere Allah'tan diyerek kayıtsız mı kalınmalıdır? Bu sorunun cevabı iktisâdî hayat için büyük önem taşımaktadır.

Fiyatların yaratıcısı Allah'tır, deyip ortama bırakmak insanların acımasız satıcılar tarafından fakirleştirilmesine terk edilmesi demektir. Bu durumda fiyatlara müdâhale edilmesinin⁵¹ uygunluğu üzerinde düşünölmelidir. Hz. Peygamber, fiyatların yaratıcısının Allah olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber fiyatlara müdahale etmekten kaçınmıştır.

Fiyatların yükselme ve düşme sebepleri arasında karaborsa vardır. Hz. Peygamber bir hadisinde "*Pahalanması için, kim bir yiyecek maddesini kırk gün saklarsa, o, Allah'tan yüz çevirmiştir, Allah da ondan yüz çevirmiştir*"⁵² demiştir.⁵³

⁵⁰ Tûsî, *el-İktisâd el-Hâdî ilâ Tarîki'r-Raşâd*, s. 107.

⁵¹ Çağdaş iktisat teorilerinde müdahale merkantilizm olarak isimlendirilmektedir. Bkz. Hamitoğulları, *Çağdaş İktisâdî Sistemler*, s 71.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 33. "*Şehirlerde yaşayanlar, Allah yolunda hapsedilmiş kimselerdir. Gıdalarında onlara ihtikâr yapmayın, onlara fiyatları yükseltmeyin, zira kim onlara bir gıda maddesini kırk gün hapsetse, sonra da tamamını tasadduk etse yine işlediği günahı affettiremez*". Elbânî, *Zaifu't-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 544.

Bu hadislerden anlaşılmaktadır ki, karaborsa yoluyla fiyat düşürmek veya yükseltmek fiyatlara dinen uygun olmayan yönden müdahale sayılmıştır. Hadis rivayetlerindeki ifadelerden, fiyatlara müdahale edilemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Fakat kamu veya kul hakkı doğmasından kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Bu konu da fikhın konusu olmaktadır. Bu sebeple zulme sebep olmasından dolayı müdahale sayılabilecek anlamda Hz. Peygamber de fiyatları serbest bırakmak suretiyle karaborsayla mücadele etmiştir. Modern iktisat anlayışında ise devlet müdahalesini uygun gören ve görmeyen teoriler vardır. Müdahaleyi uygun gören teori, bu meselenin çözüm yollarından biridir.⁵⁴

Ashâb döneminde sermayenin zekât, sadaka, fitr sadakası, yoksulu gözetme, akrabayla ilgiyi kesmeme, yolcuların ihtiyacını karşılama, hastalara yardım elini uzatma gibi dini emirlerden sayılan ibadetlerin tam işlemlerinden dolayı fiyat konusunun o kadar toplumsal zulme dönüştüğüne şahit olunmamıştır.

Kâdî Abdülcebâr'ın dönemine kadarki süreçte mezhep müntesiplerinin iktidarlarla beraber olması ve diğer mezhep müntesiplerinin bir tür muhalefette kalma dönemleri mezhep ayrılıklarından doğan çatışmalara sebep olmuştur. Bu ayrılıklar

⁵³ Kapitalist sistemlerde iktisat teorileriyle İslâm iktisadının temeli farklı olduğundan sonuçları da farklılık gösterebilir. Örneğin, F. Bastiat'a göre tabiatın bazı bölgelerde sunduğu lütuf yarışıcılıkla dengelenir. Hamitoğulları, *Çağdaş İktisâdî Sistemler*, s 136. Teori, pratikte kapitalist olanlara göre geliştirilmiştir. A. Smith doğal düzen teorisinden hareket ederek ucuzluk ve pahalılık meselesine açılım getirir. Hamitoğulları, *Çağdaş İktisâdî Sistemler*, s 116. Pahalılık oluşturan kimse ilk anda müdahaleyi yapmaktan dolayı karlı olabilir. İlerleyen zaman içinde pazara başkalarının müdahalesi söz konusu olduğunda pazarı pahalılaştıran kimsenin hesapları bozulabilir. Rakiplerin rekabeti sonucu fiyat dengesi oluşabilir. Bu durumlarda ilk müdahale yapan pahalılığın faili kabul edilir. Bilinçli rakipler ise ucuzluğun failleri olurlar. Modern teoriler bu arada zulme uğrayanın haklarını hesaba almaz.

⁵⁴ Bkz. Hamitoğulları, *Çağdaş İktisâdî Sistemler*, s. 117.

kişilerin mülkiyet sorunlarının görünmesini de beraberinde getirmiştir. Günlük meselelerin çözümünü dine dayandırma olgusu Kelâmi anlamda fiyat konularına temas ihtiyacını beraberinde getirmiştir, denilebilir.

20. yüzyılda Türkiye’de benzer sorunları yaşanmasından dolayı karaborsacılıkla mücadele için men-i ihtikâr kanunu çıkarılmıştır. Men-i ihtikâr mahkemeleri kurulmuştur. Fatura üzerinden fiyat belirlenmiştir. Millî Korunma Kanunu’nun, 5 Mart 1940’da kabul edilen değişik 31. maddesine göre fatura vermek zorunlu olmuştur.⁵⁵ Bu uygulamalar daha sonra değişikliklere uğramıştır.

İslam, tekeliciliğe ve sermayenin sermayedarın elinde birikmesine karşıdır. Bu durumda kişiler çalışmayı bırakır, yaşamının zarûrî olanı kadarıyla iktifâ eder. Sermaye sahiplerine bedduâ eder. Rekâbet çok boyutlu olmaktan çıkar. Her alanda daralma meydana gelir. Çöküş beklentileri artar.⁵⁶

İslam’da miras taksimi malın tek elde toplanmasını engellemeye yöneliktir. Aksi hâlde aile içinde tecrübeli, güçlü ve kuvvetli kim ise mal onun elinde birikmektedir. Yetimlerin malları da aynı konumda olduğundan Kur’an onlarla da mücadeleye çağırmıştır.⁵⁷

Fiyatlara müdâhale konusu kişiyi korumayı hedeflediğinden kişiyi korumayı emreden ayetler mutlak değer taşır. O ayetlere imân etmek zarurîdir. Bu hâliyle bu anlam doğrudan imânın konusudur. Ama kişiyi koruma şekilleri Kur’an’ın emri olmadığından yöntem insanlar tarafından düzenlenmektedir.

⁵⁵ Özkan-Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, s.322.

⁵⁶ Manan, *İslâm Ekonomisi*, s. 512.

⁵⁷ Kur’an, “Yetim malına da yaklaşmayın ancak rüştüne irinciye kadar en güzel olan suretle başka, ahdi de yerine getirin, çünkü ahitte mesuliyet muhakkak bulunuyor.” İsrâ 17/34.

Fıkıhta farzı sağlayan yollar da farz olabilmektedir; ama inancı doğrudan etkilememektedir. Fıkhi esastan sayılan uygulamalardaki eksiklikler kişiyi günahkâr kılmaktadır. Kelâm ilminde fikhın uygulamaları, doğrudan imâna tekabül ettiğinde tartışmaları iman boyutuna taşıyacağından ayrı tutulması uygun görülmektedir.

Sonuç

Fiyatlar konusunda kelâmcılar farklı görüşe sahiptir. Bunlardan Ehli Sünnet, Mu'tezile ve Şia'yı temsil eden kelâmcılardan Bâkılânî, Kâdî Abdülcebbâr ve Tûsî X. yüzyılda öne geçen isimlerdendir.

Bâkılânî, fiyatların belirleyicisinin Allah olduğunu belirtmiştir. İnsanların fiyatlar üzerindeki temâyüllerini de Allah yarattığından göreceli müdahaleler de Allah'ın belirlemesi dâhilindedir. Eş'arî kelâmcılardan Taftâzânî insanların kesbine dâir fiyatlarda etki olduğunu kabul etse de konunun ayrıntılarına girmemiştir. Esasta fiyat belirleyicinin Allah olmasından dolayı insan etkisinin bağlayıcılığı yoktur. Kâdî Abdülcebbâr'a göre ise fiyatların insan veya Allah tarafından belirlenebileceğini iddia etmektedir. Bazı durumlarda fiyatları belirleyen Allah'tır, bazısındaysa insandır. Fiyatların belirleyicisini isimlendirme bu durumlara göre yapılır. Kâdî Abdülcebbâr fiyatlara ikili neden kabûl ettiğinden yöneticilerin müdâhale edebileceklerini kabul etmektedir. Buna karşın Bâkılânî, fiyatlara müdâhaleyi kabul etmemektedir. Şii kelâmcılardan Tûsî'ye göre insan müdâhalesi ve Allah katından fiyat belirlemesi mümkündür. Fiyatlara insan müdâhalesi söz konusu olabilir, demek sûretiyle Mu'tezile kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr'ın görüşlerine benzer fikirler taşımaktadır.

Hız. Peygamber'e isnâd edilen rivayetlerin kelâm açısından yorumlanmasında farklılık olabileceği kanısına varılmaktadır. Araştırma sonucuna göre fiyatların Allah tarafından yaratıldığı ve

fiyatları kesbin ise insana ait olduğuna hükmedilmiştir. Peygamber sonrası dönemlerde gelişen toplum ve gelişen pazar sebebiyle fiyatlar üzerinde müdâhale zarureti doğmuştur.

Kelâm, ilahi olanla insanî olanı ayırt etme çalışması yapıyor. Bu bağlamda eğer fiyatların belirleyicisi Allah olursa, insana mal edilemez. Yani fiyatların oluşması insanın fiillerinden sayılmaz. Bu hâlde insandan kaynaklanan müdahaleler olur ise zulüm olur. Fiyatlara müdâhale ederek zulmediliyorsa, onunla mücadele yolu ise fikhın konusudur.

Hız. Peygamber fiyatları belirleyen Allah'tır dediğinde fiyatların yaratıcısına vurgu yapmıştır. Kendisinin fiyatlara müdahale etmekten kaçınması haksızlık etme korkusudur. Kelamcılardan Bâkılânî ve İcî gibi Ehli Sünnet kelâmcıları fiyatların belirleyicisi Allah diyerek kelâmî yönü kendilerine konu edinmişlerdir. Burada Eş'arî'nin kitap ve sünnet temelli selefî bakışı öne çıkmaktadır. Mutezîlilerden Kâdî Abdülcebbâr'ın ise fiyatların oluşmasına müdâhale edilmesini öne çıkararak fikhın konusunu kelâm konusu edindiği görülmüştür. Şia'dan Tûsî ise Mutezile etkisinde bir kelâmı temsil etmiştir.

Denilebilir ki fiyatların belirleyicisi Allah'tır. Fiyatlara bazı durumlarda müdâhale mümkündür. Çağdaş iktisadî sistemler müdahalede XXI. yüzyıla kadar kendi akılcı sistemleri çerçevesinde duruma göre müdahale metotları geliştirmişlerdir. Bu gelişme ise akılcı çözümü yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1995.
- Bâcî (494/), Ebu'l-Velid, *Müntekâ*, I-VII, Daru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire, h. 1332.
- Beyhekî (ö. 458/1065), Ebubekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi' li Şüabi'l-İmân*, thk. Muhtar Ahmed en-Nervî, Mektebetü'r-Raşid, Riyad, 2003.
- Cüveynî (ö. 478/1085), Ebu'l-Harameyn, *Şerhu'l-İrşad li'l-Cüveynî, Ebu Bekir b. Meymun*, thk. Ahmed Hicazî Ahmed Saka, Mektebetü'l-Encelü'l-Mısriyye, Mısır, 1987.
- Cevherî (ö. 393/1002), İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü'l-Lügati ve Sihâhü'l-Arâbiyye*, I-VI, Dâru'l-İlmili'l-Melâyîn, thk. Ahmed Abdülgafur el-Attar, Beyrut, 1984.
- Ebu Davud (ö. 275/888), Süleyman b. Eş'ab Sicistânî, *Süneni Ebi Davud*, thk. Muhammed Nasırü'd-Dîn Elbânî, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, h.1424.
- Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayhan Yayınları İstanbul, 1979.
- , *Din ve Toplum*, Esra Yayınları, Konya, 2000.
- Halil b. Ahmet (ö. 170/786), Ebû Abdirrahman el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, I-VIII, thk. Mehdi el-Mahzumî-İbrahim es-Samarrâi, Dâru ve Mektebtü Hilâl, yy, ts.
- Hamitoğulları, Beşir, *Çağdaş İktisadî Sistemler (Strüktürel ve Doktrinel Bir Yaklaşım)*, Savaş Yayınları, 4. baskı, Ankara, 1986.
- Îcî (ö. 755/1354), Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, ts.
- Kadı Abdulcabbar (ö. 415/1025), *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, thr. Abdülkerim Osman, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1996.

- , *el-Muğnî en-Nazarü ve Maarif*, thk. İbrahim Medkür-Taha Hüseyin, Kahire, 1996.
- Manan, M. A., *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, çev. Bahri Zengin, Ömer Tevfikoğlu, 3. baskı, Fikir Yayınları, İstanbul, 1976.
- Mert, Muhit, 'Kelâm İlminde Fiyat Konusundaki Tartışmalar: Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbâr Örneği', *EKEV Akademi Dergisi*, Mayıs, 1998.
- Taftazanî (ö. 793/1391), Sadüddîn, *Şerhu'l-Mekâsid*, I-V, thk. Abdurrahman Umeyra, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1998.
- Tûsî (ö. 460/1067), Ebu Cafer Muhammed b. Hasen, *el-İktisad el-Hadi üla Tariki'r-Raşad*, Mektebetü Camiatü jhlistun, Tahran, h. 1400.
- Özkan, M. Selçuk-Temizer, Abidin, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (The Journal of International Social Research Volume), sayı 9, Sinop, 2009.
- Zebidi (ö. 601/1205), *Tâcü'l-Arus*, Muhammed Murtaza el-Hüseyinî, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, Lecnetü't-Türâsi'l-Arâbi, I-XL, Kuveyt, 1965.